

TANJA PERIĆ – POLONIJO
(Zagreb)

NARODNA
UMJETNOST

1985   KNJIGA 22
UDK 398 : 82.01 (75)
Izvorni znanstveni rad

USMENA KNJIŽEV- NOST U PROGRAMU I UDŽBENICIMA KNJIŽEVNOSTI

Ovaj rad nastoji pokazati kako je usmena književnost tretirana u novom programu i udžbenicima književnosti u SR Hrvatskoj. Promatra se kako se i preko kojih primjera usvajaju osnovni pojmovi i nazivi koji pripadaju domeni usmene književnosti. Zaključuje se kako se usmena književnost u nastavi književnosti često pojavljuje u uskom izboru izvedenom prema neknjiževnim kriterijima, te kako u nastavi metodologija proučavanja usmene i pisane književnosti ne uzima u obzir ni sinkronijski ni dijakronijski aspekt. U drugom dijelu rada donose se četiri priloga koji daju pregled svih usmenoknjiževnih oblika koji se nalaze u udžbenicima jezika i književnosti, te pokazuju aspekte usmene književnosti koje učenici upoznaju u nastavnim procesima od prvog razreda osnovne škole do kraja srednjoškolskog obrazovanja.

I

Kada smo se prije nekoliko godina (točnije, 1981. g.) bavili ovom problematikom ¹ pred nama je bio kao osnovno polazište tekst *Prijedloga*

1. Neposredni povod tom poslu bila je izrada rada za XXVIII kongres SUFJ u Sutomorema 1981. godine pod naslovom *Usmena književnost u prijedlogu programa nastave književnosti*.

odgojno-obrazovnog programa hrvatskog ili srpskog jezika s književnošću, scenskom i filmskom umjetnošću (Zagreb, 1981), koji je izradila radna grupa prosvjetno-pedagoške službe. U njegovu je uvodu pisalo:

"Programska koncepcija jezično-umjetničkog područja temelji se na načelima integracije, korelacije, koncentracije, egzemplarnosti, individualizacije, kontinuiteta i vertikalnog slijeda, primjerenosti, odgojnosti (marksističke idejnosti) i čini jedinstveno i cjelovito odgojno-obrazovno područje u predškolskom odgoju, osnovnom zajedničkim osnovama srednjeg usmjerenog obrazovanja" (*Prijedlog*, 1981, 1).

Nakon ove najave ostali smo pomalo zbunjeni i nastojali smo, koliko je tada bilo moguće s obzirom da se radilo tek o prijedlogu programa, ta načela "prevesti" na konkretne primjere i probleme vezane uz izbor i tretman usmene književnosti u nastavnom procesu.

Nastavili smo posao danas kada je odobren novi program i kada su iz tiska izašli gotovo svi udžbenici² pa nam pregled programa i udžbenika može poslužiti kao određena orijentacija za donekle temeljitiju procjenu o zastupljenosti i zanimanju za usmenu književnost u školskim udžbenicima.

Bez obzira na to što se praktički ne bavimo problemima nastave (pa ni teorijski), čini nam se da kao poznavaoци književnosti i istraživači usmene književnosti s pozicija znanosti o književnosti smijemo upozoriti na neke bitne probleme i postaviti neka pitanja koja se nameću kod pažljivijeg čitanja programa, udžbenika književnosti i metodičkih priručnika koji se bave nastavom usmene književnosti.³

Svjedoci smo, na žalost, često neprimjerenih rasprava o programu nastave književnosti, kada redovito u prvi plan izbija problem izbora djela i autora, i to do te mjere da se čini kako je najvažnije i najbitnije hoće li biti pravedno zastupani omjeri između npr. hrvatske i ostalih jugoslavenskih književnosti (usp. Petrović, 1972), ili npr. djela vezanih uz tematiku NOB-a prema drugim djelima itd. Nastojali smo da ne upadnemo u sličnu zamku pa da počnemo kukati o nedovoljnoj zastupljenosti usmene književnosti u školskim udžbenicima. To nije najvažnije, a bilo bi i deplasirano kad znamo da se cjelokupna nastava književnosti, jezika, scenske i filmske umjetnosti odvija u okviru jednog predmeta i bitno smanjenog broja sati u

2. Iz tiska moraju izaći još udžbenici za VII i VIII razred osnovne škole.

3. Točni podaci o udžbenicima navedeni su u *Prilogu I* gdje donosimo pregled svih usmenoknjiževnih oblika koji se nalaze u udžbenicima jezika i književnosti, dok se podaci o programu i metodičkim priručnicima nalaze u navedenoj literaturi. (Mnogi novi metodički priručnici za nastavnike još su u pripremi.)

odnosu na prijašnji program. Zanimalo nas je što je i kako prikazano u udžbenicima nastave književnosti iz područja usmene književnosti. Posljedice stereotipnih i danas već nadvladanih stavova o usmenoj književnosti u prijašnjim programima i udžbenicima književnosti (usp. npr. *Naša osnovna škola*, 1972) ne mogu se sada ovdje izvoditi, ali se one opet lako mogu nazrijeti u problemima izbora i sudjelovanja usmene književnosti u novom programu i udžbenicima književnosti.

Književnost je, pa tako i usmena književnost u udžbenicima, određena posebnim namjerama, odgojem i obrazovanjem. U udžbenicima se donosi "didaktički izbor", koji se razlikuje, i to će metodičari naglašavati, od izbora "diktiranog naučnim kriterijima i pobudama" (Marek, 1975, 82). Tako se književnost u nastavi često pojavljuje u uskom izboru izvedenom prema neknjiževnim kriterijima: učenje književnosti postaje prije svega pomoć učenju pismenosti, učenju kulture govora, učenju povijesti, učenju načela socijalističkog morala i učenju progresivnim političkim stavovima. Kako udžbenici prate program (a to im je i obaveza) tako praktično moraju realizirati sva ona načela koja se navode u spomenutom citatu iz prijedloga programa, odnosno, moraju udovoljiti zahtjevima odgojno-obrazovnog procesa zahtanog programom. Navest ćemo primjer iz programa, gdje su u programskim odgojno-obrazovnim zadacima postavljeni ovi zahtjevi:

"Uvoditi učenike u opće narodnu obranu i društvenu samozaštitu sadržajima književnosti, scenske i filmske umjetnosti; upoznati učenike s tradicijom NOB-a i razvijati njihovu revolucionarnu svijest sadržajima književnosti, scenske i filmske umjetnosti; analizom umjetničke i jezične materije izgrađivati marksistički pogled na svijet.

Navedeni programski zadaci ostvaruju se kriterijem izbora programskih sadržaja, pa su programom obuhvaćena književna, scenska i filmska djela sa socijalnom, rodoljubnom i tematikom NOB-a.

Izborom sadržaja i programskih odrednica nastavnici će sistematski kod učenika izgrađivati svijest i stavove o potrebi ONO i DSZ, a posebnu će pažnju posvetiti njegovanju revolucionarnih tradicija naše radničke klase i iskustva NOR-a i socijalističke revolucije.

U interpretaciji umjetničkih djela uspostavljaju se odrednice koje se odnose na ONO i DSZ" (*Program*, 1984, 5).

Sigurno je da nitko nije protiv toga da se moralni, estetski, pa i neposredno politički odgoj "uključuje" u nastavu književnosti, međutim, ne bi smjelo ostati zanemareno ni "književno u književnom". Jer, nastava bi se književnosti, prema riječima M. Solara, trebala orijentirati "prema onom iskustvu književnosti koje je

povijesno relevantno kako za pojedine narode tako i za čovječanstvo, prema iskustvu koje daje takve spoznaje kakve narodi nisu mogli postići izvan književnosti, kakvo se ne može "prenijeti" izvan poznavanja upravo književnog u književnosti" (Solar, 1981, 118).⁴ Međutim, u konkretnom programiranju dominira čas nacionalno, čas estetsko, čas ideološko, i nastoji se postići kompromis između povijesti nacionalne književnosti, stilističke interpretacije pojedinih djela i estetike zasnovane još uvijek na teoriji odraza. Posebno je izražena potreba za vrijednosnom nadznanstvenom orijentacijom koja opterećuje nastavu književnosti, premda bi to, vjerujemo, bolje i uspješnije riješila nastava filozofije i marksizma.⁵

Na području interpretacije književnog djela također niču mnoge teškoće u nastavi književnosti. One su prisutne općenito u studiju književnosti jer je pitanje interpretacije književnog djela "tvrd orah" i "još je uvijek praktički neriješeno" (Škreb, 1976, 140). Međutim, težnja ka uspješnom rješenju problema suvremene interpretacije književnog djela posebno je važna za potrebe srednjoškolske nastave, jer bi tumačenje književnih djela morao biti osnovni i najvažniji posao nastavnika književnosti. Ipak, čini se, da nastava književnosti na tom području još uvijek nije postigla adekvatnu metodičnost postupaka. Tom se problemu, istina, u programu nastoji dati posebno mjesto, ali se istodobno od nastavnika traži da udovolji zahtjevima svestrano razvijene ličnosti i da ne bude samo nastavnik književnosti, pa se književno djelo koristi u različite neknjiževne svrhe. Stoga se ne može ispravno prikazati ni tradicija u određenom povijesnom trenutku, ni mijenu tradicije, pa ni društvenu uvjetovanost književnih djela. Tako se težak i kreativan posao interpretacije svodi često na prepričavanje fabule i nizanje okvirnih činjenica o djelu, ili se iscrpljuje u isključivo stilskom, ili idejnom, ili sociološkom.

Primijetili smo da se u nastavi književnosti inzistira na snažnoj emotivnoj recepciji književnog djela. To, međutim, nije ni jedini ni najbolji preduvjet za poimanje i učenje književnosti. Bitno je svakako i razvijanje sposobnosti što preciznijeg pojmovnog mišljenja, tako da se znanstveni pojmovi ne primjenjuju kao izraz emocije već kao pojmovne odrednice, te da se razvije što veća osjetljivost za izražajne mogućnosti jezika u svim njegovim nijansama.

4. Najveći dio suvremene znanosti o književnosti danas osniva se na tezi da književnost govori nešto što se nikako drugačije ne može izreći nego jezikom književnosti. Suvremena će znanost analizom funkcije jezika u samom tekstu (usp. Jakobson, 1966), te uz pomoć odnosa teksta i izvantekstovnih struktura (usp. Lotman, 1970) ukazati na relativnost granice među književnim i neknjiževnim tekstovima, a u području estetike ona će se otvarati prema pitanjima estetike recepcije (usp. Jauss, 1978).

5. Pitanje vrijednosti i vrednovanja na području književnosti nije do danas u studiju književnosti općenito (pa tako ni u nastavi književnosti) riješeno i često je uzrok nesporazuma među stručnjacima. Ipak, često se pojam estetske vrijednosti stavlja u središte teorijskih književnih istraživanja.

Na kraju ovog općeg razmatranja dolazimo do vrlo važnog problema koji nas je u ovom radu zanimalo, a to je metodologija proučavanja usmene i pisane književnosti. Smatramo da bi i u nastavi književnosti taj problem morao imati sinkronijski i dijakronijski aspekt. Sinkronijski bi se aspekt očitovao na razlikovanju pisane i usmene književnosti, dakle na odvojenom klasificiranju njihovih književnih formi. Činjenica da je tu riječ o dvama različitim tipovima književne komunikacije i o dvjema različitim poetikama, upozorava nas da i onda kada su sličnosti među njima velike, na njihove razlike ne smijemo zaboraviti. Kada se njihove književne vrste i nađu zajedno, kao što je to u udžbenicima književnosti stalna praksa, morale bi pri tome biti preciznije naglašene sve razlike koje među njima postoje. Jer, samo kada se ta dva tipa književnosti tretiraju posebno, moguće je upozoriti na njihov međuočnos, na prelazak nekog oblika iz pisane književnosti u usmenu, pa i obratno.⁶

No, bilo kako bilo, u cjelini gledano, sinkronijski je aspekt na neki način prisutan u udžbenicima, dok dijakronijski nije ni naznačen. Kao što je potrebno da se istaknu razlike između usmene i pisane književnosti, tako je s aspekta dijakronije važno da se upozori na prepletanje njihovih povijesnih procesa. Međutim, česta je praksa naših povijesti književnosti da na te procese ne obraćaju pažnju. (Tako i udžbenici književnosti ne odstupaju od te ustaljene prakse.) Naravno, ne mislimo ovim reći da u usmenoj književnosti postoji na primjer renesansa isto onako kao i u pisanoj, nego ćemo naglasiti da se pisana književnost renesanse nekako odnosi prema usmenoj književnosti u tom razdoblju i da se usmena književnost u tom razdoblju na neki način odnosi prema pisanoj. Dakle, povijesni bi prikaz morao pokazati odnos pisane i usmene književnosti (Usp. Bošković-Stulli, 1978). O takvom odnosu nema ni spomena u udžbenicima književnosti, a u srednjoškolskim udžbenicima gdje se daje povijesni prikaz stilova i razdoblja, o usmenoj se književnosti uopće ne govori.

Prilozi (I, II, III, IV) koje donosimo u ovom radu pomogli su nam da izvedemo neke zaključke koji se lako mogu nazrijeti u problemima izbora iz usmene književnosti i njezina sudjelovanja u nastavi.

U *prvom prilogu* ovom radu donosimo pregled svih usmenoknjiževnih oblika koji se nalaze u udžbenicima jezika i književnosti u SR Hrvatskoj u škol. god.

---

6. Ako usmenu bajku, na primjer, ne razlikujemo od pisane, i to kao posebnu književnu vrstu, tada nećemo moći ni pokazati kako usmena pripovijetka (bajka) djeluje na pisanu i koliko se u tom za nju novom pisanom obliku ostvaruje kao nova pisana književna vrsta. Dobar su primjer pripovijetke Ivane Brlić-Mažuranić. U udžbeniku za IV razred osnovne škole nakon primjera iz usmene književnosti - bajka *Labud djevojka*, odmah, na istoj stranici, slijedi odlomak iz bajke *Regač* Ivane Brlić-Mažuranić. Primjeri jesu dati jedan iza drugog, ali ne i u vezi jedan s drugim (usp. udžbenik za IV razred osnovne škole str. 141-145).

1985/86.⁷

Napominjemo da se neki naslovi ponavljaju što je na nekim mjestima posljedica još uvijek istovremene upotrebe starih i novih udžbenika, ali se negdje javljaju isti primjeri i u novim udžbenicima. Kod lirskih pjesama pod brojem 38 (u našem pregledu) javlja se pjesma *Na Kordunu grab do graba* i to u V razredu osnovne škole. Ista se pjesma ponavlja u III razredu srednje škole. Pod brojem 20 u III razredu osnovne škole pojavljuje se pripovijetka *Čardak ni na nebu ni na zemlji* koja se ne tretira kao bajka, a ta bi joj se pobliza oznaka morala dati. Pod brojem 32 nalazi se u IV razredu osnovne škole priča *Svijetu se ne može ugoditi*. Ista se ponavlja u V razredu pod brojem 41. Šaljiva priča *Ero s onoga svijeta* nalazi se čak na tri mjesta: u V razredu osnovne škole pod brojem 40, u VII razredu osnovne škole pod brojem 50 (stari program) i u I razredu srednje škole pod brojem 56.

Drugi nam prilog pokazuje kako su pojedine usmenoknjiževne vrste zastupljene po razredima.

Vidimo da se zagonetke pojavljuju u udžbenicima do IV razreda, poslovice do V razreda, brojalice do III razreda, šaljive priče, anegdote i bajke od III do IV razreda (kao što smo već napomenuli *Ero s onoga svijeta* ponavlja se i u I razredu srednje škole); epske pjesme javljaju se od V do I razreda srednje škole; balade u VI i VII razredu, a lirске pjesme u svim razredima osim u VII razredu.

U udžbenicima osnovne škole sadržaji se prema programu, organiziraju u tematske cjeline: *Dom i škola* (I i II razred); *Zavičaj* (III razred); *Domovina* (IV razred); *Domovina i svijet* (V i VI razred); *Pogled u prošlost i budućnost* (VII i VIII razred).

U srednjoj školi uz *Pristup književnom djelu* u kojem se predstavljaju književni rodovi i vrste, daje se i *povijesni pregled stilova i razdoblja* od početaka pismenosti do suvremene književnosti.

U navedenim okvirima usvajaju se i posebni pojmovi i nazivi koji pripadaju teoriji književnosti. Kako su programom raspoređeni po razredima pokazali smo u *trećem prilogu*.

U *četvrtom prilogu* navodimo aspekte usmene književnosti koje učenici upoznaju u nastavnom procesu od prvog razreda do kraja srednjoškolskog obrazovanja.

7. Cjelokupni tekstovi objedinjeni su u zbirku pod naslovom *Usmena književnost u programu i udžbenicima književnosti* i nalaze se u dokumentaciji ZIF-a pod brojem 1172.

II

Pitanja prirode usmene književnosti, oblika i načina usmenoknjiževnog izražavanja i općih i posebnih osobina usmenoknjiževnih djela kao umjetničkih ostvarenja - teorijska su pitanja. U nastavi ona bi morala upozoriti na opće zakonitosti usmenoknjiževnog stvaralaštva. Međutim, u programu i udžbenicima nastave književnosti nije prisutno izrazito zanimanje za usmenu književnost, odnosno njezinu usmenu tradiciju. Jasno je da se u udžbenicima (koji su, dakle, knjige) prednost mora dati gotovim, zapisanim tekstovima, ali je nužno da se upozori i na temeljnu karakteristiku te književnosti - usmenost, te na prepletanje usmene komunikacije i zapisanog književnog oblika. Postoje mnoga mjesta u obrazovnom procesu gdje bi se ovaj zahtjev mogao provesti. Suvremeni folklorni oblici, posebno npr. dječjeg folkloru prikladni su za neposrednije prihvaćanje usmene književnosti kao umjetnosti riječi, čija je bitna odlika upravo usmenost. To, naravno, ne znači da razne pjesmice skromnih umjetničkih dosega prevladaju u udžbenicima samo zato da pokažemo aspekt usmene komunikacije! Ali, čini nam se da bi se u nižim razredima (posebno u I i III) moglo naći više onih tzv. malih oblika koji su i danas u opticaju među djecom (npr. brojalice, rugalice, brzalice) jer bi se na taj način postiglo da učenik postane svjestan kako je i sam prenosilac pa i tvorac usmene poezije, a prisutnost usmene poezije u suvremenom životu jače bi se naglasila.⁸

Kako ne postoji izrazito zanimanje za prirodu usmene književnosti tako su i nazivi za tu književnost neusklađeni. U programu i udžbenicima dominira stručan naziv *narodna književnost* i pojedinačni nazivi *narodna pjesma*, *narodna pripovijetka*, *narodna poslovice* i dr. Na jednom se mjestu u udžbeniku za V razred osnovne škole kaže: "Djela *narodne* ili *usmene književnosti* ..." (str. 161), a u I razredu srednje škole na jednom se mjestu upotrebljava nezgrapno složeni naziv *usmena narodna književnost*: "*Usmenom narodnom stvaralaštvu* pripadaju i pripovijetke." (str. 32)

U svim udžbenicima često susrećemo naziv *narodna* (potpisan pod tekst pjesme, priče i dr.) bez pobliže oznake vrste kojoj djelo pripada. Kasnije se u višim razredima određuje pripadnost djela usmenoknjiževnoj vrsti.

8. Čini nam se da bi takav metodički postupak bio mnogo opravdaniji od onoga npr. u udžbeniku za II razred osnovne škole (*Sunčeva ljujčaka*). Udžbenik je prepun pjesama i duljih štiva. Za malena čitača, koji tek sriče riječi poetski govor je težak i nerazumljiv, a prozni predug i dosadan jer se kod prvog ulomka već umore u tom za njihov napornom poslu. Već se tu dogodi da djeca "zamrzu" i poeziju i prozu! Događa se da im u boljoj uspomeni ostanu neke tričavije pjesmice samo zato što su kratke i jednostavnije ih je bilo pročitati i prepričati. U toj je dobi (pa i kasnije) prepričavanje jedan od najtežih zadataka. Usmeni prozni oblici mogli bi mnogo bolje i jednostavnije potaknuti djecu na stvaralačko izražavanje.

O tim se nazivima pisalo u nas.⁹ Stavovi među stručnjacima nisu ujednačeni oko problema koje ti nazivi otvaraju. Ipak, sklonost nazivu *usmeni* (usmena književnost) u modernijim studijama o toj problematici posljedica je želje da se čitavo pitanje vezano uz tzv. narodnu književnost drugačije postavi: tako naziv usmena upozorava na način prenošenja te književnosti, dakle, usmeni način, te ujedno proširuje zanimanje izvan područja onoga što je tradicionalno obuhvaćala narodna književnost (usp. Petrović, 1972, 282).

Kada se gleda općenito, može se primijetiti da su u udžbenicima usmenoknjiževni primjeri odabrani i obrađeni tako da što više pomognu didaktičnosti nastave: često se na tim primjerima upozorava na moralne i etičke norme, na herojske trenutke naše povijesti. Istina, naša je usmena književnost, posebno poezija, vrlo uspješno obrađivala herojske trenutke naše povijesti, ali nije to jedina tema usmenog pjesništva unutar koje su ostvareni visoki pjesnički dometi.

Upravo na primjeru izbora i obrade usmene poezije može se pokazati kako se usmenoknjiževnim oblicima udovoljava zahtjevima za didaktičnošću nastave. Od 30 naslova koji se odnose na usmenu poeziju, 23 se odnose na lirsku poeziju a 7 na pripovjedne pjesme (5 epskih i 2 balade). Od 23 lirske pjesme 16 je pjesama vezano uz tematiku NOB-a. U prva četiri razreda osnovne škole usmenu liriku predstavlja 12 pjesama od kojih je 10 vezano uz NOB, a ostale dvije su: japanska uspavanka *Oči moje majke* i naša šaljiva *Laž nad lažima*. U višim razredima u V razredu su 3 lirske pjesme (2 su vezane uz NOB), u VI razredu 1 lirska pjesma, u VII ni jedna (novi program predviđa makedonsku pjesmu Biljana), u VIII ni jedna (predviđaju se 2 ljubavne). U srednjoj školi u I razredu 2 su lirske pjesme (1 je vezana uz NOB) i u III razredu 2 pjesme (obje su vezane uz NOB).

Vidimo, zapravo da je usmena lirska poezija pretežno predstavljena preko pjesama vezanih uz tematiku NOB-a. Naveli smo već da su u programskim odgojno-obrazovnim zadacima postavljeni zahtjevi za uvođenjem učenika u općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu, te za upoznavanjem učenika s tradicijom NOB-a i razvijanjem njihove revolucionarne svijesti sadržajima književnosti. Analizom umjetničke i jezične materije nastoji se izgrađivati marksistički pogled na svijet.

U kratkim i oskudnim informacijama uz pojedine primjere i nešto dužji odlomčić u III razredu srednje škole učenik saznaje o tom pjesništvu da su pjesme "kratke", da je "narodni pjesnik često upotrebljavao (u NOB-u, op.a.) lirsku narodnu pjesmu sa strofama po dva stiha" (IV razred str. 116), da se te pjesme "pjevuju i uz njih kolo

9. Vidi o tim problemima u ovim radovima: Bošković-Stulli, 1973, 1978. i 1979; Kekez, 1972; Mimica, 1978.

igra" (II razred str. 29), da su u njima "opjevani teški, ali slavni dani borbe naših naroda za slobodu" (IV razred str. 31), da su istaknute herojske ličnosti, posebno lik Josipa Broza Tita, "nepresušno vrelo umjetničke inspiracije" (II razred str. 23), da je "ponovno oživljavanje narodne poezije - ovaj put na temu oslobodilačkog rata, sigurno atipična pojava u našem književnom stvaralaštvu", te da joj je osnovna karakteristika "jasna idejna usmjerenost prema konkretnom idealu slobode i ostvarenju socijalne revolucije" (III razred srednje škole str. 228). I na kraju, posljednja rečenica koja se odnosi na tu poeziju ujedno je i posljednja rečenica koja se tiče usmene književnosti, upitna rečenica koja se iz starog udžbenika za IV razred srednje škole ponovila u novom za III razred (kao i odlomak o tom pjesništvu) i glasi: "Koja je karakteristika narodne pjesme pisane (podvukla T. P.-P.) na temu NOB-a? (III razred srednje škole str. 231).

Vidjeli smo da se pjesništvu NOB-a ne prilazi ponajprije s pozicije književnosti, odnosno usmene književnosti. Ono najviše služi odgojnim, moralnim i političkim ciljevima (dakako, u pozitivnom smislu).¹⁰ Moguće je da književnost kao jezična djelatnost služi ovakvim različitim namjenama, međutim, kao što smo već na početku ovoga rada naglasili, ono što je rečeno u književnim djelima ne može se nikada dokraja i bez ograde izreći ni na kakav drugačiji način. To dalje zahtijeva da se književnost uvijek prije svega promatra i tumači kao umjetnost, jer ona nije samo odraz ili izraz društvenog života (usp. Solar, 1977. 2 izd. 14).

Ali, usmene pjesme iz narodnooslobodilačke borbe nisu u ovom didaktičkom izboru tretirane prije svega kao umjetnost riječi. Možda se upravo na tom korpusu pjesama najizrazitije vidi i odnos pedagoga i metodičara prema usmenoj književnosti. Tako, kad je riječ o usmenoj poeziji iz NOB-a, mogu se ponoviti sve načelne primjedbe vezane uz tretiranje usmene književnosti. Međutim, kako smatramo da je to pjesništvo zaista u svojim najboljim ostvarenjima umjetnički vrijedno (jer, budimo iskreni, mnogi od tih stihova, a našli su se i u udžbenicima, ne djeluju danas nekom naročitom pjesničkom, impresivnom snagom, pogotovo kad se čitaju) čini nam se da bi se o njemu moralo govoriti i interpretirati i ga u srednjoj školi. Ovo što sada imamo u udžbenicima u srednjoj školi, najblaže rečeno, nije zadovoljavajuće. Pitamo se po čemu bi pjesme s tematikom iz NOB-a bile prihvatljivije djeci u nižim razredima nego srednjoškolicima? Ili - zašto bi se u "specifične oblike dječje pjesme" uz brojalice

10. U *Priručniku za nastavnike glazbenog odgoja* (Novačić - Kutnjak - Njirić - Makjanić, 1985) čitamo:

"Radi korelacije unutar jezično-umjetničkog područja, a i s ostalim predmetima, pjevanje se pjesama može ukomponirati prilikom obrađivanja različitih sadržaja. Npr. metodska jedinica *Spomenici revolucije*, iz prirode i društva, može se dopuniti pjesmama iz NOB-a kao živim spomenicima revolucije. Nastavni će sat biti dinamičniji i za djecu u odgojnom smislu vrlo koristan" (str. 10).

i rugalice, izdvojile "tužbalice i pjesme o NOB" (Skok, 1979, 171. U navedenom slučaju autor će i objasniti svoj postupak i reći da je "narodna dječja pjesma kadra ne samo da uspavljuje dijete i budi njegovu maštu već da mu, a to pokazuje prikladan izbor pjesama o NOB-u, saopći i doživljuje suvremenih povijesnih zbivanja." (Skok, isto)

Upravo onda kada bi učenici kao srednjoškolci svojim spoznajnim i emotivnim sposobnostima mogli bolje razumjeti umjetnost, posebno poeziju koja nije tako lak i jednostavno prihvatljiv izraz kao što sastavljači udžbenika misle i insistiraju na njoj u udžbenicima u nižim razredima, dakle, onda kada bi učenicima pjesnički govor bio bliži - tu se sve informacije svode na nekoliko uopćenih i nepreciznih rečenica, koje su tek naznake daleko složenijih, pa i zanimljivijih problema vezanih uz usmenu poeziju.

Moralo bi se o poeziji NOB-a govoriti kao o poeziji koja nam pokazuje putove stvaranja usmenih pjesama: valjalo bi upozoriti na prepletanje funkcije pojedinca i kolektiva u nastajanju partizanskih usmenih pjesama; a isto tako pokazati kako je npr. ta nova pjesma izrasla iz tradicije, oslanjajući se na neki drugi poznati stih ili pjesmu. Najčvršća je veza i najuočljivija kod onih usmenih pjesama koje su ostale gotovo iste kao i prije, samo su se likovi u njima promijenili (partizani, borci i Tito s jedne strane a neprijatelji: ustaše, četnici, fašisti, s druge strane).

Ne bi se smjelo cjelokupno usmeno pjesničko stvaralaštvo (dakle, i ona najuspjelija pjesnička ostvarenja) svesti na "jasnu idejnu usmjerenost prema konkretnom idealu slobode i ostvarenju socijalne revolucije" (udžb. za III razred srednje škole str. 228). Zaista su te pjesme u NOB-u bile *prožete idejom* i često su vršile društvenu funkciju, ali kada je to stvaralaštvo zaista progovaralo pjesnički nije bilo *podređeno ideji* (usp. Bošković-Stulli, 1961, 327). Ta je spoznaja nama danas veoma bitna kada želimo govoriti o toj poeziji bilo s pozicija sastavljača udžbenika ili kakve antologije u koju bi i to pjesništvo bilo uvršteno.

Značajni i veliki događaji poticali su razvoj i širenje usmene poezije pa je tako i u teškim danima narodnooslobodilačke borbe spontano nastojalo pjesničko stvaralaštvo kojemu je rimovani dvostih bio temeljna forma izražavanja. Naravno, forma dvostiha s rimom nije nastala u NOB-u, i ona također izvire iz tradicije, i to upravo one koja je i danas najživlja i najprisutnija. Suvremena istraživanja pokazuju da su bećarci, ojkalice, vojkalice, kantalice, gange, kratke, pismice i dr. i danas ona pjesnička vrsta koja je aktualna.

U nastojanju da prikazemo usmenu poeziju NOB-a u njezinu nastajanje i životu moramo upozoriti na mnoge zbirke koje su nastajale i u toku tih teških dana i kasnije. (To ne znači da je ta poezija pisana poezija kako stoji u onoj upitnoj rečenici

u III razredu srednje škole - ona je zapisivana! Sve te zbirke, pa i one najbolje nemaju podataka o postanku pjesama, o načinu kako su bile skupljane i redigirane, nemaju podataka o tvorcima i pjevačima. Naravno, nije čudo što takvih podataka nema jer su i zbirke, kao i pjesme, nastajale u zaista najtežim danima naše novije povijesti. Ipak, danas kada se vraćamo tim pjesmama svaki nam je podatak dragocjen (tu su, uostalom, još uvijek i živi sudionici NOB-a koji su sami sudjelovali u stvaranju i zapisivanju te poezije) i utoliko nam je čudnije što se nigdje u udžbenicima ne spominju izvori iz kojih su usmene pjesme preuzete. *Ova se primjedba odnosi na cjelokupno predstavljanje usmene književnosti u svim udžbenicima.* U znanstvenom će se radu nastojati utvrditi i najmanji podatak, ako nam može pokazati kako su te pjesme u NOB-u nastajale i kakav su put prolazile od prvog zapisa i objavljivanja i što se sve događalo s njima nakon objavljivanja. Naravno, svime time ne treba opterećivati udžbenike, ali navođenje izvora (zbirke) iz kojeg je pjesma preuzeta bilo bi nužno. Na taj se način posredno upozorava na trajanje usmene književnosti u zapisanom obliku, u zbirkama, antologijama, različitim drugim zapisima, pa i udžbenicima, dakle, u pisanom mediju.

Korpus pjesama iz NOB-a mogao bi dobro poslužiti u nastavi usmene književnosti kao model na kojem bi se moglo pokazati kako se i koje pjesme prenose i variraju i kako zapravo nastaje usmeno pjesništvo. Prenose se npr. poznate proturežimske pjesme iz predratnog razdoblja, jednake i slične pjesme nastale u NOB-u, prenose se stihovi iz nekih općepoznatih pjesama u druge, preuzimaju se već gotove pjesme iz prijašnjih vremena i mijenjaju samo imena sudionika, prenose se pjesme koje su stvorili književnici, ali se u tom prenošenju toliko mijenjaju da posve poprimaju osobine usmene pjesme (npr. slučaj pjesama B. Čopića).

Na kraju ovog razmatranja koje se tiče usmenog pjesništva NOB-a, moramo naglasiti kako je i pitanje o vrednovanju toga pjesništva izuzetno važno pitanje. Što te pjesme nama danas znače? Poslužit ćemo se na ovom mjestu citatom iz rada Maje Bošković-Stulli: *Narodno pjesništvo u okviru pjesništva NOB-a* (Beograd, 1983, str. 186):

"Nije opravdano kada se projekcija našega distanciranog estetskog vrednovanja prenosi unatrag u usmeno pjesništvo NOB-a, zanemarujući njegov ukupni tadašnji kontekst, ali je posve opravdano da toj poeziji, kada je čitamo objavljenu u zbirkama, izdvojenu iz nekadašnjeg životnoga konteksta, možemo pristupiti i sa stajališta današnjih književnih senzibiliteta."

Složiti ćemo se s navedenim konstatacijama i još jednom istaknuti kako je u udžbenicima usmeno pjesništvo iz NOB-a prije svega prisutno zato da bi se preko njega učenici upoznali s revolucionarnom tradicijom naše radničke klase i s iskustvima NOR-a, da bi se razvijala učenička revolucionarna svijest i rodoljublje, te da bi se uvelo učenike u općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu. Dakle, sastavljači programa i udžbenika polaze od *društvene funkcije* toga pjesništva kao

dominantne. Sigurno je, i to nije sporno, da je to pjesništvo imalo (a ima i danas) izraženu društvenu funkciju, ali isto je tako neosporna činjenica da je tu riječ o poeziji, o pjesničkoj izražajnosti, dakle, o *poetskoj funkciji* koja je bila prisutna i onda kada je to pjesništvo nastajalo. Jer, da nije tako, umjesto njega imali bismo danas samo memoarske prozne iskaze i stručne vojne strateške obavijesti. Pred nama je ipak poezija, i to vrijedna poezija kojom se odista možemo ponositi, i stoga bi je ipak valjalo u udžbenicima tretirati tako da poetska funkcija postane dominantnom. Ako je tom zahtjevu u nastavi književnosti nemoguće u cijelosti udovoljiti, jednim bi se dijelom moralo upozoriti na estetske vrijednosti tih pjesama koje pokazuju ljudsku kreativnost u najtežim, neljudskim ratnim uvjetima.

I *prozni usmenoknjiževni oblici* odabrani su uglavnom tako da što više udovolje didaktičnosti nastave i prikažu etičnost i moralne pouke. Na primjer, u prva dva razreda osnovne škole donosi se samo jedna basna i jedna poučna priča. Kad tome dodamo šest poslovice i četiri lirske pjesme s tematikom NOB-a, onda i ona jedna brojlica i četiri zagonetke ostanu skrivene iza didaktičnosti, etičnosti i moralnih pouka.

Od 19 prozih primjera koliko ih ukupno ima u svim udžbenicima, dva se ponavljaju: *Svijetu se ne može ugoditi* u IV i V razredu i *Ero s onoga svijeta* u V i I razredu srednje škole. Među primjerima su i tri bajke: *Čardak ni na nebu ni na zemlji* u III razredu, *Labud djevojka* u IV razredu i *Mala vila* u VI razredu. Uz pripovijetku *Čardak ni na nebu ni na zemlji* ne navodi se naziv *bajka* a trebalo bi ga staviti. Međutim, kako se u nižim razredima često ispod navedenih tekstova nalazi samo naziv *narodna* bez pobježe oznake vrste kojoj djelo pripada, tako je i ova pripovijetka ostala bez svoje bitne oznake - *bajka*. Doduše, ta se pripovijetka na tom mjestu i ne obrađuje kao bajka. Tim se primjerom provjerava "čitanje s razumijevanjem" (i čitanje ćirilice): postupci likova, plan priče, prepričavanje. U odnosu na bajke *Labud djevojka* i *Mala vila*, *Čardak ni na nebu ni na zemlji* ima neke tipičnije karakteristike bajke. I sami će autori udžbenika uz primjer *Mala vila* naglasiti netipičnost ovog primjera: "Ova se bajka razlikuje od drugih time što su u njoj podrobnije opisani osjećaji glavnih likova. Osim toga, ona se izdvaja i detaljnijim opisom - slikom pejzaža (krajolik)." (VI razred str. 71) Smatramo da su se mogli naći i bolji i "tipičniji" primjeri kad ih je već tako malo.

Jezik usmene književnosti u mnogome se razlikuje od književnog izražavanja. Danas su nam neobično dragocjene razne izražajne mogućnosti dijalektalnih tekstova koje nam pokazuju da se izraz i stil svakog pojedinog kazivača razlikuje. Međutim, postoji veliki otpor prema objavljivanju pripovijedaka u izvornom obliku, a posebno onda kada je izdanje namijenjeno učenicima. Osnovni je prigovor da su takva izdanja zapravo dosadna jer je živa usmena riječ izgubila ljepotu kad se našla doslovno zapisana. Ponešto je od toga i točno. U tim se problemima kriju sva ona svojstva usmene književnosti koja su djelomice "neprevodiva" u drugi oblik - zapisani.

Na jednom je mjestu u udžbeniku za IV razred osnovne škole (str. 142) rečeno: "Narodne bajke predočavaju nam bogatstvo narodne mašte i ljepotu jezika kojim su ispričane." No, unatoč tome, u udžbenicima je jezik usmenih prozih tekstova podosta ujednačen. Sve ono što je "odstupanje od književnog jezika" i što bi moglo učenike "zbuniti", u učenju gramatike i pravopisa, to je "dotjerano". Ostali su samo "tucizmi", koji su na neki način već odavno u udžbenicima "zaštitni znak" usmene književnosti! Dotjerivanja su izvršena i tamo gdje po našem mišljenju to nije bilo neophodno. Pogledajmo primjere:

1. *Čardak ni na nebu ni na zemlji* (Vukov zapis: Vidi Vuk Beograd, 1937)

"Bio jedan car pa imao tri sina i jednu kćer, koju je u kafezu hranio i čuvao kao oči u glavi. Kad djevojka odraste, jedno veče zamoli se ocu svome da joj dopusti da izide s braćom malo, pred dvor u šetnju, i otac joj dopusti. Ali tek što izide pred dvor, u jedan mah doleti iz neba zmaj, ščepa djevojku između braće i odnese je u oblake."

1a. *Čardak ni na nebu ni na zemlji* (udžbenik, III razred osnovne škole str. 114)

"Bio jedan car, pa imao tri sina i jednu kćer koju je čuvao kao oči u glavi. Kad djevojka odraste, jedno veče zamoli oca da joj dopusti da s braćom prošetava ispred dvora.

Ali tek što iziđe pred dvor, doleti zmaj, ščepa djevojku i odnese je u oblake."

Čini nam se da primjeri pokazuju kako "dotjerivanja" nisu bila neophodna. U III razredu osnovne škole učenici se u nastavi jezika i izražavanja upoznaju s narječjima i govorima i *Čardak* je mogao ostati u Vukovom zapisu. Osim toga, taj nam primjer pokazuje kako se funkcionalnost stila ogleda u pojedinim rečenicama (usp. Bošković-Stulli, 1962, 52-53) i ako ih ogolimo, kao što je u ovom primjeru učinjeno, interpretacija stila ove bajke bit će krnja ili se neće moći ni provesti.

Uz čitanje i analizu tekstova, valjalo bi učenike u višim razredima uputiti u neka najosnovnija pitanja postanka, razvoja i širenja usmenih pripovijedaka i pjesama i upozoriti ih na povijest njihova skupljanja i proučavanja i u nas i u svijetu.

I uopće, šire jugoslavensko i internacionalno u folkloru, odnosno u usmenoj književnosti nije u udžbenicima nigdje naglašeno. Potpisane kao *narodne*, bez određenja vrste, bez oznake izvora, te su jezične tvorevine utkane u školske udžbenike kao djela nekih anonimnih autora izvan vremena i prostora. I tamo gdje se neke vremenske kategorije spominju, npr. "nekoć davno" ili "u davnoj davnini" itd. spominju se ili zato da se upozoravanjem na davno postojanje vrednuje usmenoknjiževno djelo, ili da se o usmenom stvaralaštvu govori kao o nečem što je davno postojalo. Ni jedna ni druga odrednica nisu potpune. Za usmenu se književnost ne može odrediti koliko dugo traju njezine pojave, stoga trajanje nije za nju vrijednosno

mjerilo. Ali da usmenoknjiževne pojave traju i danas i da žive i u izravnom usmenom komuniciranju i u zapisanim oblicima - to je činjenica na koju i učenike valja upozoriti.

Da se usmena književnost tretira kao neka vanvremenska pojava, ponovo se vidi u programu i udžbenicima književnosti u srednjoj školi. Tu nam se čini da prigovori moraju biti oštriji. U prvom se dijelu programa, kao što smo već naglasili, daje pristup književnom djelu preko književnih rodova i vrsta. Od usmenoknjiževnih oblika navodi se jedna ljubavna lirska pjesma (*Ljubavni rastanak*), jedna lirska pjesma iz NOB-a (*Druže Tito, ljubice bijela*), jedna epska pjesma (*Stari Vujadin*) i jedna pripovijetka (*Ero s onoga svijeta*). Nakon toga, u drugom se dijelu daje pregled književnosti od početaka pismenosti do danas. U tom pregledu usmena književnost nema svoje mjesto. Pojavljuje se jedino, kao što smo već vidjeli, u III razredu u kratkoj informaciji o usmenoj poeziji s tematikom iz NOB-a uz 2 primjera (pjesme: *Na Kordunu grob do groba* i *Čekat ću te do slobode*).

U srednjoj se školi autori udžbenika pozivaju na učeničko znanje stečeno u osnovnoj školi: smatraju da su učenici naučili sve o pojedinim usmenoknjiževnim vrstama, tako da onih nekoliko rečenica navedenih uz usmenu lirsku pjesmu, ili epsku, ili uz pripovijetku *Ero s onoga svijeta* (koja se, kao što smo već prije naveli, ponavlja iz V razreda osnovne škole) djeluju kao da su tu samo da se udovolji nekom formalnom zahtjevu.

Ako pažljivije pogledamo kakve aspekte usmene književnosti učenici upoznaju kroz udžbenike književnosti (usp. Prilog IV), vidjet ćemo da su kratke i pojednostavljene informacije date u svim razredima. Nešto se definira, nešto se samo imenuje, nešto se kratko i neprecizno opisuje. Takve postupke možemo razumjeti kad je riječ o nastavi u nižim razredima (ne znači da ih moramo i opravdati), ali u višim razredima očekivali smo da će situacija biti drugačija, pogotovo s obzirom na vrlo ambiciozno sročene teorijske pojmove zadane u programu. Unatoč tome što je *razgovor o djelu* promijenio naziv u *interpretacija* - impresija ostaje osnovno polazište, a o književnim se vrstama, pa tako i o usmenoknjiževnim, govori i uči u kratkim nepreciznim uokvirenim pravilima. Upućujemo na primjere u *Prilogu IV*: V razred osnovne škole str. 18 - o epskim pjesmama, str. 19 - o lirskim pjesmama, str. 161 - o narodnoj ili usmenoj književnosti; VI razred osnovne škole str. 126 - o baladama; VII razred osnovne škole str. 61 - o junačkoj epici itd.

Čini nam se da bi se unatoč težini zadatka, u nastavi književnosti ipak moralo postaviti pitanje: kako se pisana i usmena književnost razlikuju međusobno (onako kako smo već o tome govorili u ovom radu) i kako se pisana, a kako usmena književnost razlikuje od drugih oblika služenja jezikom. Ovo posljednje također je veoma bitno, a gotovo nespomenuto i u programu i u udžbenicima, premda bi se o tome moralo govoriti, jer se nastava književnosti provodi uz scensku i filmsku umjetnost kojima je jezični izričaj veoma bitan.

III

Umjesto zaključka reći ćemo na kraju da smo svjesni složenosti zadataka kao što su stvaranje nastavnih programa i pisanje udžbenika. U tom se teškom poslu i pedagozi i metodičari nadu pred mnogim problemima koje treba praktično riješiti: imenovati, definirati, primjeriti uzrastu itd. Sigurno je da se od pedagoga i metodičara ne očekuje da budu istraživači u znanosti o književnosti ili u folkloristici, međutim, očekuje se da u svom praktičnom poslu konzultiraju suvremenu znanstvenu i stručnu literaturu nastalu u tim područjima. Prigovori koje bi pedagozi i metodičari mogli dati odnosili bi se sigurno na nepostojanje priručnika o našoj usmenoj književnosti (pa ni pregleda ni podjele usmenoknjiževnih vrsta s našega područja). Ipak, smatramo da bi takvi prigovori bili tek djelomično opravdani jer su u posljednje vrijeme u našoj folkloristici (posebno u Hrvatskoj) nastala vrijedna znanstvena djela koja se bave gotovo svim bitnim pitanjima vezanim uz usmenu književnost. Ovom prilikom upozorit ćemo samo na neka djela Maje Bošković-Stulli, u kojima je autorica izložila poglede o usmenoj književnosti koji bi mogli biti putokaz zainteresiranim sastavljačima udžbenika (pa i nastavnicima) u prikazu usmene književnosti i njezinih vrsta. To su radovi koji sadrže izbor članaka raznih autora o bitnim pitanjima usmene književnosti i o najvažnijim vrstama (usp. Bošković-Stulli, 1971). Zatim članci o pojedinim usmenoknjiževnim vrstama, ponajviše proznim, interpretacije i rasprave o pjesmama, te članci o vezama usmene i pisane književnosti (usp. Bošković-Stulli, 1975, 1983. i 1984). I na kraju, možda najznačajnije djelo, s prikazom teorijskih pitanja usmene književnosti i njezinim pregledom na hrvatskom području od srednjega vijeka do polovine 19. stoljeća (Bošković-Stulli, 1978).

Kada se ovom izboru pridodaju i radovi književnih teoretičara Milivoja Solara (*Teorija književnosti*), Zdenka Škrebca (*Studij književnosti*) i Pavla Pavličića (*Književna genologija*) koji u spomenutim djelima govore o pisanoj i usmenoj književnosti, njihovim posebnostima i njihovu odnosu, onda nam se čini da izvori iz kojih metodičari i pedagozi mogu crpiti informacije i znanja o oba vida književnosti i nisu tako oskudni. Uostalom, kao što se vidi, sve su ove knjige tiskane prije nego što je objavljen novi nastavni program, pa prema tome i prije nego što je otpočelo pisanje udžbenika.

Možda će budući novi program uzeti ponešto u obzir od svega ovoga rečenog! Do tada ćemo pričekati!

PRILOG I

Pregled usmenoknjiževnih oblika u udžbenicima jezika i književnosti u SR Hrvatskoj u školskoj godini 1985/86.¹¹

OSNOVNA ŠKOLA

I razred

- E. Vajnaht: DOBRO JUTRO 1, 2 i 3. Čitanka za 1. razred osnovne škole, "Školska knjiga", Zagreb 1984. 4 izd.
1. Narodna poslovice (Dobro jutro 2, str. 11)
U mladosti tko ne uči,
kasnije se mnogo muči.
  2. Brojalica (Dobro jutro 2, str. 31)
En, den, dine,
savaraka tine,
  3. Poslovica (Dobro jutro 2, str. 31)
Tko pita, ne skita.
  4. Poslovica (Dobro jutro 3, str. 16)
Lijen kao trut.
  5. Narodne poslovice (Dobro jutro 3, str. 21)
  - 5a. Čistoća je pola zdravlja.
  - 5b. Zdravlje je najveće bogatstvo.
  6. Kolo druga Tita (Dobro jutro 3, str. 29)
Lijepo ti je druga Tita kolo,
takvo kolo ko ga ne bi val'o!
  7. Lisica i rođa (Dobro jutro 3, str. 42)
(narodna priča)
  - 7a. Poslovica (uz štivo Lisica i rođa)
Kako daš, tako će ti i vratiti.

II razred

N. Bendelja i E. Vajnaht: SUNČEVA LJULJAČKA. Čitanka za 2. razred osnovne škole, "Školska knjiga", Zagreb 1985. 3 izd.

8. Oholica (str. 59)
(narodna priča)

¹¹. Napominjemo da su svi nazivi za usmenoknjiževne vrste citirani prema udžbenicima.

Skraćeni naziv *srednja škola* često upotrebljavamo u tekstu umjesto naziva *srednje usmjereno obrazovanje*.

9. Zagonetke (str. 60)
I - igla i konac, II - pijetao, III - rak, IV - gljiva.
10. Zvijezde (str. 72)
Sjajite, sjajite, zvjezdice,
Mjesečeve sestrice,
-----
11. Eto ide omladina (str. 77)
Eto ide naša sila
druga Tita omladina.
-----
12. Svaka pjesma iz srca je slita (str. 78)
Na livadi, na zelenoj travi,
radni ljudi kolo zaigrali,

III razred

N. Bendelja i B. Brajenović: RADOSTI DRUŽENJA. Čitanka iz književnosti, scenske i filmske umjetnosti za 3. razred osnovne škole, "Školska knjiga", Zagreb 1984. 1 izd.

13. Pozdrav omladine (str. 37)
Druže Tito, oče domovine,
primi pozdrav svoje omladine.
-----
14. Titovi momari (str. 39)
Ko sunce u zoru
sloboda se rada,
-----
15. Republici (str. 46)
Jedno jutro svanu zora,
probudi se do i gora.
-----
16. Zagonetke (str. 76)
I - oči, II - igla.
17. Kornjača i zec (str. 80)
(narodna priča)
18. Vuk i jagnje (str. 87)
(narodna priča)
19. Tri lovca (str. 112)
(šaljiva narodna priča)
20. Čardak ni na nebu ni na zemlji (str. 114)
(narodna priča)

21. Oči moje majke (str. 137)
 Na jezera dva iz bajke
 liče oči moje majke.
 ----- (japanska narodna pjesma)
22. Narodne poslovice (str. 138)
 Što je teško? - 7 poslovice
 Što je lako? - 7 poslovice
- S. Težak: NAŠ JEZIK za 3. razred osnovne škole. Vježbenica u nastavi hrvatskog ili srpskog jezika, "Školska knjiga", Zagreb 1980.
23. Borac budi (str. 5)
 Borac budi, milo janje moje,
 borac budi - meni si po čudi.
 -----
24. Tri poslovice (str. 12)
 Um caruje, snaga klade valja.
 Tko umije njemu dvije.
 Tko zna bolje mu polje rodilo.
25. Razbrajalica (str. 13)
 Pit-ca ma-la
 na put pa-la,

IV razred

- Z. Diklić i J. Skok: DJETINJSTVO U ZLATNOJ DOLINI. Čitanka iz književnosti, scenske i filmske umjetnosti za 4. razred osnovne škole, "Školska knjiga", Zagreb 1985. 1 izd.
26. Narodne pitalice i zagonetke (str. 96)
 Kita rakita - godina, mjeseci, sedmice i dan;
 Crven trči - pijetao; Prvi lije - kiša, zemlja i bilje;
 Gorom buči - vjetar; Nešto hoda - žaba.
27. Ide Tito preko Romanije (str. 115)
 Ide Tito preko Romanije,
 i on vodi svoje divizije.
 -----
27. Suzama se boj ne bije (str. 116)
 Naša borba zahtijeva
 kad se gine da se pjeva.
 -----
28. Draga nam je zemlja (str. 121)
 Draga nam je zemlja,
 di smo se rodili.

29. Najdragocjeniji plod (str. 130)
(albanska narodna priča)
30. Kako Ciganin nauči konja gladovati (str. 135)
(narodna anegdota)
31. Nasradinove gusle (str. 136)
(narodna anegdota)
32. Svijetu se ne može ugoditi (str. 137)
(narodna pripovijetka)
33. Medvjed, svinja i lisica (str. 139)
(narodna basna)
34. Labud djevojka (str. 141)
(narodna bajka)
35. Laž nad lažima (str. 146)
(narodna lirski pjesma)

V razred

I. Haramina i I. Zalar: VRELO BEZ PRESTANKA. Čitanka iz književnosti, scenske i filmske umjetnosti za 5. razred osnovne škole, "Školska knjiga", Zagreb 1984. 1. izd.

36. Ive vara dva duždeva sina (str. 16)
(narodna epska pjesma)
Vozila se ormanica tanka,
puna ona roblja nakrcana:
-
37. Junaku (str. 19)
(lirski narodna pjesma - zdravica)
Pade listak naranče
usred čaše junačke.
-
38. Na Kordunu grob do groba (str. 30)
(lirski narodna pjesma)
Na Kordunu grob do groba,
traži majka sina svoga.
-
39. Gusta goro (str. 44)
(lirski narodna pjesma)
Gusta goro, puna ti si hlada,
dušmanima zadala si jada.
-
40. Ero s onoga svijeta (str. 135)
(narodna pripovijetka - šaljiva, anegdota)

41. Svijetu se ne može ugoditi (str. 160)
 (narodna pripovijetka - šaljiva)
 41a.7 poslovice - vezane uz obradu priče *Svijetu se ne može ugoditi*.

VI razred

J. Skok - Z. Diklić - A. Bežan: ZVJEZDANE STAZE. Čitanka iz književnosti, scenske i filmske umjetnosti za 6. razred osnovne škole, "Školska knjiga", Zagreb 1985. 1. izd.

42. Mala vila (str. 69)
 (narodna bajka)
 43. Sindbad pomorac (str. 88)
 (arapska narodna priča)
 44. Košuta i djevojka (str. 101)
 (narodna lirski pjesma)
 "Košutice, rosna ti si!
 Gdje si bila te si rosna?"
 -----
 45. Smrt majke Jugovića (str. 108)
 (narodna epska pjesma - odlomak)
 Kad ujutru danak osvanuo,
 ali lete dva vrana gavrana,
 -----
 46. Smrt Omera i Merime (str. 123)
 (narodna epsko-lirski pjesma)

J. Težak i Z. Diklić: JEZIK, IZRAŽVANJE I STVARANJE. Udžbenik za hrvatski ili srpski jezik u 6. razredu osnovne škole, "Školska knjiga", Zagreb 1985.

47. Jablanova maha (str. 74)
 (narodna pjesma - lirski)
 Ili grmi, ili se zemlja trese,
 ili bije more u bregove?

VII razred

Stara izdanja

A. Antoš i J. Bukša: RASTI I CVJETAJ. Čitanka za 7. razred osnovne škole, "Školska knjiga", Zagreb 1985. 11. izd.

48. Durmitor i Skadar (str. 49)
 (Uvod u narodnu epsku pjesmu *Ženidba kralja Vukašina*)
 Kad pogledaš s grada iznad sebe,
 ništa nemaš lijepo vidjeti,
 -----
49. Hasanaginica (str. 122)
 (narodna lirsko-epska pjesma)
 Šta se bijeli u gori zelenoj?
 Al' je snijeg, al' su labudovi?
 -----
50. Ero s onoga svijeta (str. 133)
 (narodna priča - anegdota)

VIII razred

Staro izdanje

- J. Bukša i A. Antoš: ZA NOVIM VIDICIMA. Čitanka za 8. razred osnovne škole, "Školska knjiga", Zagreb 1985. 10. izd.
51. Kraljević Marko i Beg Kostadin (str. 59)
 (narodna epska (junačka) pjesma)
 Konje jašu do dva pobratima,
 beg Kostadin i Kraljević Marko.

- D. Brigljević i J. Težak: NAŠ JEZIK. Vježbenica u nastavi hrvatskog ili srpskog jezika za 8. razred osnovne škole, "Školska knjiga", Zagreb 1982. 7. izd.
52. Ča se ono beli (str. 170)
 (lirska pjesma - ne navodi se podatak da je narodna)
 Ča se ono usrid mora beli?
 Jesu l' valt al' momari mladi,

SREDNJE USMJERENO OBRAZOVANJE

Zajedničke osnove

I razred

D. Rosandić i M. Šicel: KNJIŽEVNOST I SCENSKA UMJETNOST
1. Udžbenik za 1. razred zajedničkih osnova srednjeg usmjerenog
obrazovanja, "Školska knjiga", Zagreb 1985.

53. Ljubavni rastanak (str. 14)

(narodna lirski pjesma)
Dva cvijeta u bostanu rasta:
plavi zumbul i zelena kada.

54. Druže Tito, ljubičice bijela (str. 23)

(narodna pjesma - lirski)
Druže Tito, ljubičice bijela,
tebe voli omladina cijela.

55. Stari Vujadin (str. 29)

(lepsi narodna pjesma)
Āevokja je svoje oči klela:
"Āarne oči da bi ne gledale!

56. Ero s onoga svijeta (str. 32)

(narodna pripovijetka - šaljiva)

II razred

D. Rosandić i S. Silić: ĀITANKA S PREGLEDOM KNJIŽEVNOSTI 2
"Školska knjiga", Zagreb 1984.

57. Vuk Stefanović Karadžić: Postanje narodnih pjesama (str. 81)

USMJERENO OBRAZOVANJE

III razred

D. Rosandić i M. Šicel: ĀITANKA S PREGLEDOM
KNJIŽEVNOSTI 3. "Školska knjiga", Zagreb 1984. 6 izd.

58. Na Kordunu grab do groba (str. 247)

(narodna pjesma)
Na Kordunu grab do groba,
traži majka sina svoga.

-
59. Čekat ću te do slobode (str. 247)
 (narodna pjesma)
 Dragi mi se negdje bori,
 mene žarka ljubav mori.
-

POPRAVNI UDŽBENICI

Š. Benček: RAZGOVOR S KNIGOM. Tekstovi i zadaci za čitanje s razumijevanjem u nižim razredima osnovne škole, "Školska knjiga", Zagreb 1980. 1. izd.

60. Dobra hvata (str. 53)
 (narodna priča - poučna, šaljiva)
61. Starica (str. 49)
 (indijska narodna priča - poučna)

Z. Diklić i I. Zalar: ČITANKA IZ DJEČJE KNJIŽEVNOSTI. "Školska knjiga", Zagreb 1984.

62. Sova i orao (str. 8)
 (narodna lirski pjesma - šaljiva)
 Sova sjedi na bukovu panju,
 viš' ne or'o na jednoj je grani.

63. Mala vila (str. 80)
 (naša narodna bajka)

J. Skok: SUNČEVA LIVADA DJETINJSTVA. Antologijska čitanka hrvatskoga dječjeg pjesništva, "Naša djeca", Zagreb 1979.

Prema autorovoj podjeli u skupini pjesama pod naslovom "U t okovima (i okovima tradicije)" nalaze se:
 Uspavalice - 5 pjesama; brojalice - 6 pjesama; rugalice - 7;
 zagonetlice - 13; bajalice - 7; izmišljalice - 6;
 nabrojalice - 3 i tužbalice i pjesme o NOB - 8.

LEKTIRA

- U tisku su i ove će godine izaći:
 1. Izbor iz usmene poezije - novo
 2. Izbor iz usmene proze - novo

PRILOG II

Usmenoknjiževne vrste zastupljene po razredima

Osnovna škola

I razred:

poslovice - 6
brojalica - 1
basna - 1
lirska pjesma - 1 (NOB - temat)

II razred:

poučna priča - 1
zagonetke - 4
lirske pjesme - 3 (NOB)

III razred:

zagonetke - 2
poslovice - 14
lirske pjesme - 4 (3 NOB d 1 japanska)
bajka - 1
priče o životinjama - 2
šaljiva priča - 1
Naš jezik:
lirska pjesma - 1 (NOB)
poslovice - 3
brojalica - 1

IV razred:

zagonetke - 5
lirske pjesme - 4 (3 NOB d 1)
priče - 2 (1 albanska)
anegdote - 2
basna - 1
bajka - 1

V razred:

poslovice - 7
lirske pjesme - 3 (2 NOB + 1)
epska pjesma - 1
šaljive pripovijetke - 2

VI razred:

lirska pjesma - 1
 epska pjesma - 1 (odlomak)
 balada - 1
 šaljiva priča - 1
 bajka - 1
 Jezik:
 lirska pjesma - 1

VII razred (stari program):

epska pjesma - 1
 balada - 1
 šaljiva priča - 1

VIII razred (stari program):

epska pjesma - 1
 Naš jezik:
 lirska pjesma - 1

Usmjereno obrazovanje
Zajedničke osnove
I razred:

lirske pjesme - 2 (1 NOB + 1)
 epska pjesma - 1
 šaljiva priča - 1

II razred:

Vuk Stefanović Karadžić: Postanje narodnih pjesama

Usmjereno obrazovanje (srednja škola)
III razred:

lirske pjesme - 2 (NOB)

PRILOG III

Usvajanje književnoteorijskih, teatroloških, filmoloških i lingvostilističkih pojmova i naziva u osnovnoj školi citirano prema Programul

Književnoteorijska, teatrološka, filmološka i lingvostilistička razina interpretacije obuhvaća promatranje, tumačenje i spoznavanje stvaralačkih postupaka u oblikovanju umjetničkog djela (književnog, scenskog i filmskog), tj. zakonitosti književnog, scenskog i filmskog oblikovanja i načine ostvarivanja umjetničke tvorevine. Ta se razina interpretacije temelji i na otkrivanju jezičnih i stilskih osobina djela, odnosno jezičnog, scenskog i filmskog izraza.

Lingvostilistička analiza književnog djela temelji se na programskim sadržajima nastave jezika i čvrsto je povezana s programskim sadržajima i zahtjevima interpretacije djela književnosti, scenske i filmske umjetnosti, te s programskim sadržajima izražavanja i stvaranja.

Raspored i organizacija književnih, teatroloških i filmoloških pojmova temelji se na njihovom sjedinjavanju i povezivanju na kontinuitetu i vertikalnom slijedu.

Tome je podređena i organizacija znanstvenih sadržaja u programskim cjelinama.

Programska cjelina LIRIKA sastoji se od ovih dijelova:

teme, motiva i ideje,
kompozicije,
ritma,
jezika i stila,
vrste.

Cjelina EPIKA, DRAMA (SCENSKA UMJETNOST) I FILM ima ove

dijelove:

temu i ideju,
fabulu,
lik (književni, scenski i filmski)
kompoziciju,
vrstu.

I razred

LIRIKA

Tema

O čemu pjesma govori; ton (raspoloženje) pjesme.

Kompozicija

Stih - skup stihova - pjesma.

Tanja Perić-Polonijo: Usmena književnost u programu i udžbenicima književnosti

---

Jezik i stil

Riječi i skupovi riječi kojima pjesnik izražava ono što vidi i što čuje.

EPIKA, DRAMA (SCENSKA UMJETNOST) I FILM**Tema i ideja**

Razumijevanje naslova; o čemu i što se govori u književnom tekstu (bajci, basni, priči, dječjem igrokazu), filmskom i televizijskom djelu (crtanom i lutkarskom filmu, dječjoj televizijskoj emisiji).

Temeljna poruka.

Fabula

Događaji u bajci, basni, priči, dječjem igrokazu, crtanom i lutkarskom filmu, dječjoj televizijskoj emisiji; gdje se i kada što događa.

Lik (književni, scenski i filmski)

Izgled lika.

Jezik i stil

Riječi za opisivanje izgleda lika. Kazalište, gledalište, pozornica; slika u pokretu.

Vrsta

Priča, lutkarski igrokaz, lutkarski film.

II razred**LIRIKA****Tema i motiv**

O čemu pjesnik pjeva u lirskoj pjesmi, o kojim pojedinostima.

Kompozicija

Strofa.

Jezik i stil

Riječi i skupovi riječi kojima pjesnik izražava ono što vidi, što čuje i prima osjetom njuha.

EPIKA, DRAMA (SCENSKA UMJETNOST) I FILM**Tema i djela**

O čemu ili o kome se govori i što se govori u odjeljcima knjižvnog teksta, u prizorima dramskog (scenskog, filmskog ili televizijskog) djela.

Fabula

Redoslijed događaja; mjesto i vrijeme događaja.

Lik

Glavni i sporedni likovi: osobine lika - osnovne, etičke značajke.

Kompozicija

Odjeljci epskog teksta i prizori dramskog i filmskog djela.

Jezik i stil

Riječi za imenovanje mjesta i vremena događaja. Riječi za obilježavanje etičkih značajki lika.

Glumac, uloga, gluma, crno-bijeli film i film u boji; nijemi i zvučni film.

Vrsta

Bajka, igrokaz, crtani film, televizijska emisija.

III razred**LIRIKA****Tema, motiv i ideja**

O čemu pjesnik pjeva, o kojim pojedinostima i radi čega (s kojim ciljem).

Kompozicija

Pjesničke slike.

Ritam

Izmjenjivanje naglašenih i nenaglašenih slogova u stilu: glasovno podudaranje riječi na kraju stihova. Riječi i skupovi riječi kojima pjesnik izražava ono što vidi, što čuje i što prima osjetom njuha i opipa.

EPIKA, DRAMA (SCENSKA UMJETNOST) I FILM**Tema i ideja**

Što se govori, o čemu ili o kome se govori i radi čega (s kojim ciljem) u književnom, scenskom, filmskom ili televizijskom djelu, pouka u basni.

Fabula

Redoslijed događaja - njihova povezanost s mjestom, vremenom i ličnošću ili ličnostima; radnja.

Lik

Govor lika - osnovne značajke; predstavnici dobra i predstavnici zla u bajci (književnoj, scenskoj, filmskoj ili televizijskoj).

Kompozicija

Dijalog.

Jezik i stil

Elementi slike u pokretu: likovi, boje, šumovi, riječi.

Vrsta

Kratki i dugi filmovi (crtani, lutkarski, igrani); televizijske emisije.

IV razred**LIRIKA****Tema, motiv i ideja**

Tema lirske pjesme, pojedinosti o kojima pjesnik pjeva, poruka (temeljna), ton pjesme.

Kompozicija

Kompozicijske jedinice lirske pjesme (stih, strofa). Elementi pjesničke slike.

Ritam

Dužina stiha (prema broju slogova), rima.

Tanja Perić-Polonijo: Usmena književnost u programu i udžbenicima književnosti

---

Jezik i stil

Značajke pjesničkog jezika: slikovitost (epitet kao sredstvo slikovnog izražavanja); epitet lirske narodne pjesme.

Vrsta

Rodoljubna pjesma.

EPIKA, DRAMA (SCENSKA UMJETNOST) I FILM**Tema i ideja**

Radi čega (s kojim ciljem) pisac ili lik govori u epskom, dramskom (scenskom) i filmskom djelu.

Fabula

Tak (redosljed) događaja, tj. povezani niz događaja: kronološki redosljed događaja.

Lik

Odnos među likovima (osnovna određenja).

Kompozicija

Nizanje događaja i slika. Pripovijedanje (epsko i filmsko); opisni elementi (portret, pejzaž).

Jezik i stil

Glagol u funkciji pripovijedanja. Slika u pokretu (film).

Vrsta

Bajka, basna, strip; dokumentarni film, filmska bajka, televizijska dokumentarna emisija, televizijska lutkarska emisija.

V razred**LIRIKA****Tema, motiv i ideja**

Motivi lirske pjesme; osnovna misao pjesme; osnovni osjećaj.

Kompozicija

Elementi pjesničke slike: akustički (slika izražena riječima kojima se označava zvuk); vrste stihova prema broju slogova.

Ritam

Vrste stihova; ponavljanje rima, riječi, stihova.

Jezik i stil

Značajke pjesničkog jezika: slikovitost (personifikacija kao sredstvo slikovitog izražavanja).

Vrsta

Himna. Lirska narodna pjesma (temeljne značajke).

EPIKA, DRAMA (SCENSKA UMJETNOST) I FILM**Tema i ideja**

Osnovna misao (ideja).

Fabula

Fabula i njezini elementi: uvod (ekspozicija), radnja - zaplet ili sukob,

vrhunac, rasplet.

Lik

Etička karakterizacija lika (postupci i ponašanje, odnos prema pojedincu i sredini). Portret kao sredstvo karakterizacije lika.

Kompozicija

Pripovijedanje u prvom i trećem licu; književni opis (vanjskog i unutrašnjeg prostora; predmeta u prostoru), scenski i filmski prostor (vanjski i unutrašnji); didaskalije i monolog.

Jezik i stil

Imenica i pridjev u funkciji opisivanja; filmski okvir.

Vrsta

Igrokaz o djetinjstvu (dječjem životu); dječji televizijski igrokaz, dječji mjuzikl; dramatisacija; epska pjesma (temeljne značajke); dječji roman (osnovne odlike s obzirom na tematiku i likove); igrani, dokumentarni i animirani film; igrana, dokumentarna i animirana televizijska emisija; dječji film.

VI razred

LIRIKA

Tema, motiv i ideja

Osnovni motiv u lirskoj pjesmi; (ne)podudarnost ideja i osjećaja u pjesmi (misl i osjećaji svake strofe, osnovna misao i osnovni osjećaj pjesmel.

Kompozicija

Pjesnička slika i njezini elementi; vrste strofe.

Ritam

Ritam (intonacija, stanka, brzina, jačina i boja); razlike između brzog i sporog ritma.

Jezik i stil

Značajke pjesničkog jezika: inverzija (red riječi) i njezina funkcija, slikovitost (poredba kao sredstvo slikovitog izražavanja), emocionalnost i muzikalnost.

Vrsta

Pejzažna pjesma.

EPIKA, DRAMA (SCENSKA UMJETNOST) I FILM

Tema i ideja

Osnovna tema i tematske jedinice (sporedne teme ili motivi).

Fabula

Faze u razvoju radnje: početak radnje, zaplet, vrhunac (kulminacija), rasplet; razlike između fabule, radnje i sadržaja.

Lik

Etička karakterizacija lika (odnos prema sebi, uzajamni odnos likova); sociološka karakterizacija lika (socijalno porijeklo, utjecaj društvene sredine na ponašanje, stavove i gledišta lika, na međuljudske odnose); govorna

karakterizacija lika (leksičke i fonološke osobitosti).

Kompozicija

Kompozicijske jedinice djela (odjelci, poglavlja, glave; prizor, slika; čin; kadar, sekvenca), režija.

Jezik i stil

Plan i rakurs, komentar i dijalog izvan kadra i u kadru.

Vrsta

Pustolovni i znanstvenofantastični roman (osnovne značajke s obzirom na tematiku, likove, jezik i stil); biografija (autobiografija); dnevnik; dramsko i scensko djelo; crtani film, dokumentarni film, pustolovni film (western), znanstveno fantastični film, biografski film ili televizijska emisija, dokumentarna televizijska emisija.

VII razred

LIRIKA

Tema, motiv i ideja

Teme, motivi i ideje lirske pjesme. Poanta u lirskoj pjesmi.

Kompozicija

Medusobna povezanost (sistem vezivanja) pjesničkih slika, stihova i strofa; motivska organizacija lirske pjesme (povezivanje motiva).

Ritam

Vrste ritma, opkoračenje i njegova funkcija.

Jezik i stil

Značajke pjesničkog jezika: slikovitost (hiperbola i kontrast kao sredstvo slikovnog izražavanja).

Vrsta

Socijalna pjesma

EPIKA, DRAMA (SCENSKA UMJETNOSTI) I FILM

Tema i ideja

Osnovne misli (ideje) umjetničkog djela (autorov stav prema životnim pojavama, prema svijetu, stav književnog lika).

Fabula

Fabula odnosno radnja: jednostavna i složena, nerazvijena i razvijena; preokret u radnji, dinamičnost radnje i njezina motiviranost; retrospektivni redoslijed događaja. Funkcija krajolika u zaustavljanju ili pokretanju radnje; funkcija dijaloga, u zaustavljanju ili pokretanju radnje.

Lik

Etička karakterizacija lika (individualni i društveni moralčnosti); sociološka karakterizacija lika (klasna pripadnost, političko uvjerenje, društveno-etička shvaćanja); govorna karakterizacija lika (jezične osobitosti govora, afektivna

impresivna vrijednost govora; psihološka karakterizacija lika (psihičke karakteristike - emocionalne, intelektualne i voljne). Funkcija krajolika (pejzaža) u karakterizaciji lika; funkcija dijaloga u karakterizaciji lika.

Kompozicija

Scenografija, epizoda (osnovne značajke).

Jezik i stil

Prirodno, ubrzano, usporeno i zaustavljeno kretanje kamere, vožnja, panorama.

Vrsta

Balada; novela (osnovne značajke); povijesni i socijalni roman (osnovne značajke s obzirom na tematiku i likove); putopis (osnovne značajke); drama, komedija, radijska i televizijska drama (osnovne značajke); crtani film, dokumentarni film, dokumentarna televizijska emisija; povijesni (ratni) film, socijalni film; zabavna televizijska emisija.

VIII razred

LIRIKA

Tema, motiv i ideja

Motivi lirske pjesme (pejzažni, intimni, općeljudski).

Kompozicija

Pjesničke slike povezane istim motivom (slobodni i vezani stih); kompozicijska priroda lirske pjesme (stih, strofa); pjesnička slika i njezine značajke; sustav odnosa među pjesničkim slikama: ton i osjećaji pjesme.

Ritam

Ritmotvorni elementi lirske pjesme; sklad ritma, tona i osjećaja lirske pjesme.

Jezik i stil

Značajke pjesničkog jezika: slikovitost i emocionalnost (metafora, alegorija i simbol kao sredstva slikovitog izražavanja). Osnovne značajke pjesničkog jezika narodne lirske pjesme i umjetničke pjesme.

Vrsta

Intimna i refleksivna pjesma. Narodna i umjetnička lirika - sličnosti i razlike, lirika u književnom jeziku i dijalektalna lirika.

EPIKA, DRAMA (SCENSKA UMJETNOST) I FILM

Tema i ideja

Tematsko-idejna osnovica epskog, dramskog i filmskog djela.

Fabula

Fabulativno-kompozicijska razina epskog, dramskog i filmskog djela. Funkcija interijera u zaustavljanju ili pokretanju radnje.

Lik

Psihološka karakterizacija lika (psihičke karakteristike, svjesna i podsvjesna stanja); pogledi, nadzori i stavovi lika o životu i svijetu (o čovjeku, obitelji, društvu, klasi i sl.). Funkcija interijera u karakterizaciji lika; unutrašnji monolog i

---

Tanja Perić-Polonijo: Usmena književnost u programu i udžbenicima književnosti

---

njegova funkcija u karakterizaciji lika.

Kompozicija

Zatamnjenje, otamnjenje, pretapanje, montaža, elipsa; kompozicija epskog, dramskog i filmskog djela osnovne značajke.

Jezik i stil

Humor, ironija, satira; geg, dekor, rasvjeta, boja, karikatura u crtanom filmu.

Vrsta

Poema (temeljne značajke); roman (temeljne značajke); tragedija (temeljne značajke); scenarij i knjiga snimanja; animirani film, dokumentarni film, ljubavni film, psihološki film, dokumentarna televizijska emisija, popularno-znanstvena televizijska emisija.

PRILOG IV

Aspekti usmene književnosti koje učenici upoznaju u nastavnom procesu

I razred (DOBRO JUTRO 3)

Kolo druga Tita (str. 29)

"Ta se narodna pjesma pjeva i uz nju kolo igra."

III razred (RADOSTI DRUŽENJA)

Pozdrav omladine (str. 37)

"Umiješ li pjevati ovu narodnu pjesmu? Uz nju se igra i kolo. Naučite pjevati "Pozdrav omladine" u kolu."

Tri lovca (str. 112)

"Pročitao si šaljivu narodnu priču."

III razred (NAŠ JEZIK)

Borac budi (str. 5)

Uz pjesme Lipa divojka i Modra fijolica nalazi se pjesma Borac budi

Pitanje se postavlja:

"Koja je od ovih narodnih pjesama ispevana suvremenim hrvatskim književnim jezikom?"

IV razred (DJETINJSTVO U ZLATNOJ DOLINI)

Narodne pitalice i zagonetke (str. 96)

"U pitalicama se direktno nešto pita, a u zagonevkama se postavlja problem, tajna, koje treba odgonetnuti."

"Zašto se ove pitalice i zagonetke zovu narodne?"

Suzama se boj ne bije (str. 116)

"Pridjevi kojima se u narodnoj pjesmi slikovito predočava svojstvo (osobina ili odlik) nekog predmeta (stvari) ili pojave zovu se epiteti. U narodnim lirskim (i epskim) pjesmama često se pojavljuju isti epiteti, pa ih zovemo stalni ili uobičajeni. Na primjer, vrela krvca, crveni barjak, bijela vila, lijepa djevojka itd."

"Koliko ova pjesma ima strofa? A od koliko se stihova sastoje strofe? U narodnooslobodilačkoj borbi narodni pjesnik je često upotrebljavao lirsku narodnu pjesmu sa strofama po dva stiha."

Nasradinove gusle (str. 136)

"Ispod svakog teksta navedeno je da je to narodna anegdota. Anegdote su kratke, šaljive, ali i poučne narodne pripovijetke."

"Ispričaj koju anegdotu iz svog razreda."

Medvjed, svinja i lisica (str. 140)

(basna)

"Kako se zovu priče u kojima su glavne ličnosti životinje koje se ponašaju kao ljudi (razgovaraju, dogovaraju se, razmišljaju, plaše se, osjećaju, itd.)?"

Labud djevojka (str. 142)

(bajka)

"Kojim riječima počinje ova bajka? Slično počinju i druge bajke. (...) Počeci su narodnih bajki slični. Oni su s t a l n i, u o b i č a j e n i, kao u ovim primjerima."

"Lica, vrijeme i mjesto n i s u u bajkama t o č n o o d r e đ e n i, nepoznati su."

"Književna djela koja govore o nestvarnim, čudesnim i neobičnim doživljajima i događajima zovemo pričama ili bajkama. U njima najčešće susrećemo vile, princeze, vitezove, zmajeve i druga izmišljena lica. Bajke nas odvedu u čudan i neobičan svijet mašte u kojemu je sve moguće. Pri tom nam otkrivaju čovjekovu težnju za ljepotom i istinom, za pobjedom dobra i plemenitosti. Narodne bajke predočavaju nam bogatstvo narodne mašte i ljepotu jezika kojim su ispričane."

Laž nad lažima (str. 146)

"Ovo je šaljiva narodna pjesma."

Ive vara dva duždeva sina (str. 18)

"Epske narodne pjesme pripovijedaju o nekom događaju iz naše prošlosti: o bitkama s Turcima i drugim neprijateljima i o slavnim junacima. Epske su pjesme opširne, sa čestim ponavljanjima stihova, a spjevane su stihom od deset slogova (desetercem). U epskom desetercu ostvaruje se stanka iza četvrtog i desetog sloga: (...) "Dalje se navodi metrička shema deseterca."

Junaku (str. 19)

"Osim epskih pjesama koje pripovijedaju o junačkim djelima, naši su narodi stvarali i lirske (osjećajne) pjesme. Među lirskim narodnim pjesmama, ima uspavanki, ljubavnih i svatovskih pjesama, posleničkih i obrednih pjesama te naricaljki."

"Pjesma (Junaku) je spjevana u sedmercu (stih od sedam slogova). Narodne lirske pjesme obično su ispevane u osmercu, šestercu, a ponekad i desetercu."

Zadaci: "Raspitaj se o narodnim lirskim pjesmama koje se pjevaju u tvom

kraju. Uz neke zapisi i podatke o tome od koga si čuo pjesmu i o kojoj prigodi se pjeva.

Navedi koje narodne instrumente poznaješ. Koji je narodni instrument najpoznatiji u tvom kraju? Opisi ga.

V razred (VRELO BEZ PRESTANKA)

Na Kordunu grob do groba (str. 30/31)

"I ova se lirska narodna pjesma iz narodnooslobodilačkog rata pjevala, kao i većina narodnih pjesama iz tog razdoblja. Poslušaj tu skladbu i nauči je pjevati. Kad pjesma djeluje potresnije: kad se čita, ili kad se pjeva? Zašto?"

Gusta goro (str. 44)

"Narodnooslobodilački rat tema je mnogih narodnih pjesama. U njima su opjevani teški, ali slavni dani borbe naših naroda za slobodu. Narodne pjesme iz NOR-a kratke su i osjećajne, dakle, lirske, gotovo sve se pjevaju, a uz mnoge se plesalo narodno partizansko kolo."

Ero s onoga svijeta (str. 137)

"Kratku šaljivu narodnu tvorevinu nazivamo anegdotom."

Svijetu se ne može ugoditi (str. 161)

"Djela narodne ili usmene književnosti stvorili su nekada davno, neka i prije mnogo stoljeća, nadareni pojedinci. Narodni pjesnik nije svoje djelo zapisao, već ga je pripovijedao ili pjevao svojoj djeci, prijateljima, mještanima. U nešto izmijenjenom obliku djelo se prenosilo usmenim putem, usmenom narodnom predajom, putujući kroz prostor i vrijeme: od mjesta do mjesta, od zemlje do zemlje, iz godine u godinu, iz stoljeća u stoljeće. Naši narodi stvorili su vrlo bogatu i umjetnički vrijednu narodnu književnost: lirske pjesme, epske pjesme, bajke, basne, pripovijetke, poslovice, zagonetke i dr."

VI razred (ZVJEZDANE STAZE)

Mala vila (str. 71)

"Ova se bajka razlikuje od drugih time što su u njoj podrobnije opisani osjećaji glavnih likova. Osim toga, ona se izdvaja i detaljnijim opisom - slikom pejzaža (krajolik)."

Sindbad pomorac (str. 90)

"Koje pojedinosti kazuju da je priča nastala u davnoj prošlosti, kad ljudi još nisu poznavali daleke zemlje?"

Smrt majke Jugovića (str. 108)

"Što se u njemu (tekstu) stvarno dogodilo u povijesti, a što je narodni pjesnik izmislio? Zašto je narodni pjesnik ispjevao pjesmu o majci Jugovića?"

"Prebroj slogove u stihovima. Stih s deset slogova zove se deseterac. To je

najčešći stih epskih narodnih pjesama." (str. 109)

Smrt Omera i Merime (str. 126)

"U pjesmi ima i lirskih mjesta. Navodi se primjer)

"Pronađi još koje slično lirsko mjesto u pjesmi."

"Kako pjesma završava? Epsko-lirske pjesme s takvim (tužnim završetkom zovemo balade."

VI razred (JEZIK, IZRAŽAVANJE I STVARANJE)

(str. 49)

"Prepričavanje u koje unosimo nove vlastite pojedinosti, koje obogaćujemo novim opisima, dijalozima, prizorima zove se stvaralačko prepričavanje s unošenjem novih (vlastitih) pojedinosti. Takvo prepričavanje može se primijeniti pri prepričavanju kraćih književnih vrsta (anegdota, basni, bajki, priča), filmova (crtanih, dokumentarnih i kratkih igranih filmova), televizijskih dječjih emisija, kraćih igrokaza.

Jablanova moba (str. 74)

Pjesma služi kao primjer u obradi rastavnih rečenica.

"Po kojoj riječi sigurno možete zaključiti da je pjesma nastala u kraju gdje se govori ekavski? (Odgovor: struk bela bosiljka).

VII razred (RASTI I CVJETAJ) Stari program.

Hasanaginica (str. 125)

"Narodna ili umjetnička pjesma, u kojoj su događaji što se opisuju prožeti jakom osjećajnošću, naziva se lirsko-epska pjesma. Poredba na početku pjesme Hasanaginica razlikuje se od uobičajenih poredaba i svojom strukturom i svojim zanimljivim sadržajem građenim na suprotnosti (antitezi). U toj poredbi razlikujemo: 1. pitanja (Što se bijeli u gori zeleno?/Al' je snijeg, al' su labudovi?), 2. zanimljive odgovore (Nit' je snijeg, nit' su labudovi) i 3. potvrđan odgovor (Nego šator age Hasanage). Takav se tip poredbe često nalazi u slavenskim narodnim pjesmama pa se stoga i naziva slavenska poredba ili slavenska antiteza.

VIII razred (ZA NOVIM VIDICIMA) Stari program.

Kraljić Marko i beg Kostadin (str. 61)

"Već ste se u prethodnim čitankama susretali se narodnim epskim (junačkim) pjesmama. U analizama tih pjesama upoznali ste njihove osnovne karakteristike: opširno pripovijedanje o povijesnim događajima i slikovito prikazivanje u deseteračkom stihu. Epske (junačke) pjesme pripadaju književnom rodu koji nazivamo općim imenom epska poezija ili epika. Tu ubrajamo i opširnije oblike u stihu (epsku poemu, ep ili epopeju), a tako isto

propovjedna djela u prozi (novelu, pripovijetku, roman).

Epska poezija, prema sredini u kojoj je ponikla, može biti narodna i umjetnička."

Usmjereno obrazovanje

I razred (KNJIŽEVNOST I SCENSKA UMJETNOSTI)

Ljubavni rastanak (str. 14)

"Lirska pjesma pronalazi inspiraciju u čovjekovoj intimi, tj. čovjekovim osjećajima i proživljavanjima. Ljubav je najčišća inspiracija vezana za čovjekov intimni život. Ona je vječna tema pjesništva. O ljubavi pjeva i narodni pjesnik."

Druže Tito, ljubice bijela (str. 23)

"Istaknute povijesne ličnosti i povijesni događaji nepresušno su vrelo umjetničke inspiracije. Takvim ličnostima pripada i Josip Broz Tito, koji je inspirirao narodnog stvaraoca (narodnog pjesnika) i brojne umjetnike iz svih područja umjetničkog stvaralaštva (književnosti, likovne umjetnosti, glazbe, filmske umjetnosti). Kako je narodni pjesnik doživio ličnost Josipa Broza Tita pokazat će pjesma Druže Tito, ljubice bijela."

Stari Vujadin (str. 29)

"Epske narodne pjesme govore o važnim ličnostima i događajima. Obično su to povijesne ličnosti i povijesni događaji važni za cijeli narod ili pleme. Tako su u epskim pjesmama prikazani značajni povijesni događaji (bitka na Kosovu, bitka na Krbavskom polju, borbe naših naroda s Turcima). Postoje ciklusi pjesama o povijesnim događajima i ličnostima (kosovski ciklus, ciklus pjesama o Kraljicu Marku, hajdučki i uskočki ciklus i dr.

Zadaci (str. 31/32)

1. "Epske narodne pjesme pjevaju se uz gusle. Poslušajte koju epsku pjesmu u interpretaciji guslara."
(O tome kako su se epske pjesme pjevale uz gusle donosi se zapis Vuka Stefanovića Karadžića.)
2. "Napišite naslove epskih pjesama koje ste upoznali u osnovnoj školi."
3. "Što ste iz povijesti naučili o hajducima?"

Ero s onoga svijeta (str. 32)

"Usmenom narodnom stvaralaštvu pripadaju i pripovijetke. Među narodnim pripovijetkama vrlo su popularne šaljive narodne pripovijetke. Jedna je od najpoznatijih šaljivih narodnih pripovijedaka Ero s onoga svijeta."

"Ero s onoga svijeta je šaljiva narodna pripovijetka.

Pronađite u Rječniku književnih i teatroloških pojmova objašnjenje narodne pripovijetke, posebno šaljive narodne pripovijetke. Usmeno objasnite značajke narodne pripovijetke."

"Znate li koju šaljivu narodnu pripovijetku koja se pripovijeda u vašem mjestu ili kraju?"

II razred (ČITANKA S PREGLEDOM KNJIŽEVNOSTI 2)

Vuk Stefanović Karadžić: *Postanje narodnih pjesama* (str. 81-84)

III razred (KNJIŽEVNOST 3 - ČITANKA S PREGLEDOM KNJIŽEVNOSTI)

Na Kordunu grob do groba (str. 197)

Čekat ću te do slobode (str. 197)

Pitanja:

"Kojim se motivima inspirira narodna pjesma nastala u NOB-u?"

Koje su idejne poruke te poezije?"

Kakav je njezin izraz?"

(str. 228)

"Spontanost odaziva naših naroda na poziv KPJ i druga Tita da se krene u borbu za nacionalno i socijalno oslobođenje, rezultiralo je već na samom početku, i jednom, ako ne i neobičnom, ali sigurno atipičnom pojavom u našem književnom stvaralaštvu: ponovnim oživljavanjem narodne poezije - ovaj put na temu oslobodilačkog rata. Osnovna je karakteristika jasna idejna usmjerenost prema konkretnom idealu slobode i ostvarenju socijalne revolucije. Nadalje, ta poezija tematski zatvara jedan čvrsti krug: opis nadčovječanskog heroizma partizanskih boraca, kao i mukotrpano, ali konstantno prevladavanje tragičnih momenata u ratnom vihoru, žrtvovanje osobnih interesa za više ideale. Kao što je tradicionalno narodno stvaralaštvo imalo svoje junake (Kraljević Marko i drugi), tako je i u narodnoj poeziji nastaloj u toku NOB-a uvijekovječen mnogi povijesni lik iz partizanske borbe: na prvom mjestu, dakako, lik legendarnog vođe i maršala Tita, a zatim i drugih istaknutih boraca i heroja kao što su bili Sava Kovačević, Marko Orešković i mnogi drugi."

Pitanja i zadaci: (str. 231)

"Koja je karakteristika narodne pjesme pisane na temu NOB-a?"

NAVEDENA LITERATURA

- Bošković-Stulli, Maja
1961. Jedan vid partizanske narodne lirike, 'Kulturni radnik', 14, br. 7/8, 1961, str. 327-334.
1962. Drvo nasred svijeta. Metodske upute, u: Metodske upute za obrađivanje domaćeg štiva, Zagreb, 'Školska knjiga', 1962, str. 39-66.
1971. Usmena književnost. Izbor studija i ogleada, Zagreb, 'Školska knjiga', 1971.
1973. O pojmovima usmena i pučka književnost i njihovim nazivima, 'Umjetnost riječi', 3, 1973, str. 149-184 i 4, 1973, str. 237-260.
1978. Usmena književnost. Povijest hrvatske književnosti, knj. I. Usmena i pučka književnost, Zagreb 'Liber', 1978, str. 7-353 i 641-651.
1979. O nužnosti povezivanja nastavnoga i studijskog pristupa usmenoj književnosti. 'Prilozi nastvi srpskohrvatskog jezika i književnosti', 8, br. 12, 1979, str. 1-7. (Isti članak i u: Usmena književnost nekad i danas, Beograd, 'Prosveta', 1983, str. 197-209)
- 1983a. Usmena književnost nekad i danas, Beograd, 'Prosveta', 1983.
- 1983b. Narodne pjesme u okviru pjesništva NOB-a, u: Usmena književnost nekad i danas, Beograd, 'Prosveta', 1983, str. 179-186.
1984. Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti, Zagreb, 'Nakladni zavod Matice hrvatske', 1984.
- Jakobson, Roman
1966. Lingvistika i poetika, Beograd, 'Nolit', 1966.
- Jauss, Hans Robert
1978. Estetika recepcije, Beograd, 'Nolit', 1978.
- Kekez, Josip
1972. Problem naziva usmene književnosti, Zbornik radova VII kongresa slavista u Beogradu, Zagreb, 1972, str. 69-75.
- Lotman, Jurij M.
1970. Predavanja iz strukturalne poetike, Sarajevo, 'Zavod za izdavanje udžbenika', 1970.

- Marek, Juraj
1975. Interpretacija lirске narodne poezije u razredu, u: Metodčki pristup književno-umjetničkom tekstu Inarodna književnost - poezija, Sarajevo, "Veselin Masleša", 1975.
- Mimica, Ivan
1978a. Termin usmena književnost u: Otvorenost stvaranja. Rasprave i članci iz usmene književnosti, Split, "Čakavski sabor", 1978, str. 5-24.
1978b. Usmena književnost u osnovnoj školi u: Otvorenost stvaranja, Rasprave i članci iz usmene književnosti, Split, "Čakavski sabor", 1978, str. 193-218.
- Novaćić, Kutnjak, Njirić, Makjanić
1985. Glazbena kultura u I, II i III razredu osnovne škole Priručnik za nastavnike, Zagreb, "Školska knjiga", 1985.
- Pavličić, Pavao
1983. Književna genologija, Zagreb, "Liber", 1983.
- Petrović, Svetozar
1972. Metodološka pitanja specifična za proučavanje naših nacionalnih književnosti u: Priroda kritike, Zagreb, "Liber", 1972, str. 193-208.
1972. Priroda kritike, Zagreb, "Liber", 1972.
- Rosandić, Dragutin
1976. Književnost u osnovnoj školi, Zagreb, "Školska knjiga", 1976.
- Skok, Joža
1979. Sunčeva livada djetinjstva. Antologijska čitanka hrvatskoga dječjeg pjesništva, Zagreb, "Naša djeca", 1979.
- Solar, Milivoj
1977. Teorija književnosti, Zagreb, "Školska knjiga",
1977.
1981. Smrt Sancha Panze, Zagreb, "Nakladni zavod Matice hrvatske", 1981.
- Škreb, Zdenko
1976. Studij književnosti, Zagreb, "Školska knjiga", 1976.
- x x x
1972. Naša osnovna škola. Odgojno obrazovna struktura, Zagreb, Zavod za unapređivanje osnovnog obrazovanja SRH, 1972.

- x x x
1975.   Metodički pristup književnomjetničkom
tekstu (narodna književnost - poezija),
Sarajevo, "Veselin Masleša", 1975.
- x x x
1975.   Metodički pristup književnomjetničkom
tekstu (narodna književnost - proza),
Sarajevo, "Veselin Masleša", 1975.
- x x x
1981.   Prijedlog odgojno-obrazovnog programa
hrvatskog ili srpskog jezika s književnošću,
scenskom i filmskom umjetnošću, Zagreb,
Zavod za prosvjetno pedagošku službu, 1981.
- x x x
1984.   Program hrvatskog ili srpskog jezika,
književnosti, scenske i filmske umjetnosti,
"Vjesnik Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu,
fizičku i tehničku kulturu SRH", 3, 1984, str. 5-15 i 7,
1984, str. 3-18.